

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

16.]

Kijön minden szombaton.

[Junius' 14-kén, 1834.]

Z ó l y o m.

A' magyar bányavárosok közötti utazás nem csak igen tanulságos, hanem felettébb kellemes is; mindenütt érdekes tárgyak és látványok ragadván a' figyelmet magokra. Ezen tárgyak közül csak a' régi Zólyom várat emeljük most ki, melly a' történeben oly fontos nevet nyert.

Bucsán tul egy postafogatnyival felérvén a' felséges csinált utra, melly itt magasra emelkedik, kellemes meglepetéssel szemléli az utas a' Garan folyamtól keresztül hasított hosszú völgyet, mellynek tulsó végén Besztercze Bánya' tornyai, errülső végén pedig ó Zólyoméi nyulnak fel a' régi várral együtt.

Két hatalmas ócska torony közt egy keskeny szekert vezet fel a' halomra nehéz vonó hídig, mellynek végén az egyetlen bejárást engedő komor boltozatu kapu áll. Ezen oldalról összefüggésben volt valaha a' várossal az épületet tartó szikla, mellyre miképen lehetett várat építeni, míg a' mindent elzúzó menydörgő port ki nem hozá a' világra ördögös műhelyéből a' fekete mesterség, nem foghatja meg e' karerőtlen generationk. Régi fegyverek és harczi készülétek békesen hevernek a' kormos falakon a' mostani néhány hajdukból álló őrizet' fegyverei mellett, kik, ha nem épen katonai foglalatosságban vannak, gazdaságra fordítatnak. Örvend az ember a' jelenkor' szelidségének, melly a' szilaj fegyvernököket ilyképen átvarázsolá, 's a' belső vár' udvarára siet, mellyhez szinte egyetlen egy kapu enged bemenetelt. Gothus csucsboltozatok nyulnak itt fel finom faragásu sugároszlopokkal, a' falakat fülkékre, a' bolthajtást pedig kozkákra osztván; — mellyekben még festésmaradványok bizonyítják az építő' fénykedvelését. Gyaníthatólag azon korból való ez épület, mellyben nagy Lajos királyunk ide hívá egybe országgyűlésre a' lengyel nemességet,

hogy egyik leányának a' Piasztok' tronját megörökítse.

Egy emelettel feljebb vannak a' várur' szobái azon nagy teremmel együtt, mellyben ama' nevezetes országgyűlés' tanácskozásai folytak. A' magyar királyok' képei életi nagyságban, későbbkori művésztlő fára vagynak festve 's a' terem' boltozatául szolgálnak, de a' valódi hasonlatosságot nem bizonyítják. A' legutolsó szobában, kelet felé, egy függő ajtó zárja el a' földalatti boltozatba menetelt, hol Bethlen a' Pozsonyból ide hozott koronát tartotta. Nehéz vas ajtók, karvastagságu reteszek, 's mesterseges lakatok tanui, mily sokat tartott a' hatalmas ember győzedelmi jeleinek e' legragyozóbbikára.

Kicsiny és fénytelen, de korábbi századok' bélyegét viseli magán a' kápolna, melly néhány hajdan ott lakott mágnások' maradványit zárja magába. Borzasztó a' nyugoti torony' mély börtönébe tekintés, mellyben számtalan sohaj és jajszó hangozhatott el hallatva és hallatlanúl, midőn a' rettenetes Giskra élet 's haláluraságot gyakorolván e' vidéken, ezen várból hirdeté kardal írott törvényeit. A' cseléd és lovászcsoportnak tágas laksobái hosszas négyszegben nyulnak körül a' főépületen, mellynek a' Garan felé néző oldalán, hol a' szikla leginkább ellapul, erős külfalai valának, de most már halomba dülvék; ezek oly vastagok voltak, hogy két szeker kitérhetett rajta egymásnak. Egyszermind a' külső bástya egészen a' Szlatina' és Garan' összefolyásaig nyulik ki. Alig szükséges említeni, hogy mély kutakban, őrtornyokban, 's a' t. földalatti utak, 's minden, mi a' régi várakhoz kívántatott, itt is megvagnak.

Valamint a' legtöbb várak, mellyektől a' megyék nevet nyertek, Zólyom is királyi birtok vala, és széke a' tartományt védelmező 's igazgató grófnak. Messzeterjedt földek tartoztak

a' várhoz, mellyek szabad embereknek osztattak [ki használatra, hogy azért a' várgróf' szárlója alatt hadakozzanak, 's ha vitézséggel kitüntetéek magokat, sajátul kapván a' királytól azt, a' mit birtak, nemesekké lettek. Azonban igen ritkák a' történeti adatok ezen vidék' leg-hajdanibb sorsáról, noha nemes érceze, mellyel a' király' kincstárát töltögeté, különös figyelem-re tette volna méltóvá, mint később tevé is.

I Lajos' ritka személyes tulajdonságai Európa' legjelesebb országai közé emelék fel hazánkat. A' Lengyelek is az ő fejére szánták volt koronájukat, miután Kazimir, Lajos' anyjának öccse, utolsó ivadéka a' Piasztoknak, szarvasvadászaton lovával elesvén, az életből kimult. De ezen ragyogó körülmények közt, terveinek tartósságát nem láthatta a' nagy király, mert fiakat megtagadott tőle a' sors. Az okosság javallá tehát, hogy leánya' számára örökítse meg a' trónt minden tornyosodott nehézségek' férjfiás leküzdésével. Az ellenpápa VII Clemens, a' nápolyi esetekből származott ellenséges indulatból 1381. egy levelet bocsátott ki, mellyben egész keresztény világnak tudtára adá, hogy a' király' leányai minden követelésből kizáratnak a' lengyel trón iránt, egyenesen a' kujawi *Wladislawot* illetvén az, a' koronát adó 's vevő Kristus' helyettesének határozata szerint. Ily környülállásban a' férjfiás eszközökhöz nyulás annál sürgetősb leve, mivel ugyan akkor *Wladislaw* Franciaországba szaladt, a' krakkói püspök 's ország' helytartója pedig meghalálozott. A' király tehát czéltalan nyilatkozványokkal időt nem vesztegetvén, 1382. kedvencvárába Zólyomba hívta meg országgyűlésre a' lengyel nagyokat, kik itt elválaszták leányát 's hódoltságukat egyszersmind bemutatók neki.

Zsigmond' viharos kormányja után, alig kezdett ausztriai Albrechtben egy új reménycsillag feltűnni, midőn legszebb futásában kialudván, még setétebb boru terült el hazánknak egén. Pártok marczonglák az országot, 's annál veszélyesebben, minél hatalmasban állottak egymásnak ellent. Erzsébet gyenge lévén felekezetével fijaszkája' számára megtartani a' trónt, idegen segédet keresett a' vitéz *Brandeis Giskrában*, kinek pénz' nem létében Zólyom várat és várost adá által 1440. azon ígérettel, hogy szerencsésb fordulataival a' dolgoknak, még gaz-

dagabban megjutalmazandja. Cseh kíséretének előtte menvén be a' várba ezen rémületes, Lajos király' general kapitányának czimezé magát 's a' bányavárosokat és egész felső Magyarországot Kassáig Erzsébet' kormányja alá hajtván, pusztító dühhel nyitá meg a' belháborút, 's kétségbe ejté a' vidékeket, de hősi karjának semmi sem állhatott ellent. Erzsébet és Ulászló közt 1442. béke kötöttet, de Giskra adósságokat követelvén, nem akart az országból távozni, 's a' mit hódíthatott, birtokában tartá, 's miután Ulászló meghalt, 's Albrecht' utószülöttje egyedül ismerttetett királynak, ugyanennek lön ellensége, kinek védelmére előbb saját vérént ontá. Több különben szerencsés vezérek próbálkoztak vele, de csak leverettetést nyertek, míg *Hunyadi János* ezen megharagudván 1451. maga indult ellene, 's más fordulatot adott a' dolognak, egyenként szedegetvén vissza a' várakat ama rettenetes csehektől. Már csak Zólyom vala hátra, hová a' hódító Giskra szorult utoljára, midőn IV Fridrikkel háboru ütven ki, az országgyűléstől parancsot vett Hunyadi, hogy Giskrával békeljen meg 's Ausztria ellen menjen. De alig halt meg Prágában a' házassuló *László*, ki helyett *Mátyás* emeltetett üldözője trónjára, a' sorsnak szokatlan rendelése szerint, IV Fridrikkel szövetkezett össze Giskra, hogy az ifju királytól koronáját elragadják. De a' páratlan *Mátyás* nem sokára annyira megszorítá őtet minden ellenségeinek legyőztével, hogy alkudazásokba kénytetett ereszkedni, 's nem csak lemondott 1462. ellenségeskedésiről, hanem a' török ellen készülő királynak valóságos szolgálatjába lépett, 's több adományok közt Zólyom várat is megnyerte; majd végre lelépven tetteinek dicső pályájáru minden örökösök nélkül, birtokai visszaestek a' koronához, 's *Mátyásnak*, kit lengyel és cseh dolgai gyakrabban az ország' felső részeire szolítának, tetszvéen Zólyom vára, pompásan felékité azt.

Ezt a' halhatatlan emlékezetű uralkodót is megfosztá a' sors örököstől, mert egyetlen fiját törvénytelen ágyból származta homályosítá. A' század' embere nem tartá elég erősnek magát a' közvélemény' elnyomására, lassanként akará tehát a' nemzetet fíja felemeléséhez szoktatni, 's több jószágok között Zólyomot is annak adá, midőn lipói herczegsége emelte, hogy sem

fény' sem hatalom' hijával ne lenne. De hasztalan vala minden gondoskodás, mert a' királyi pálcza épen olyan kézbe jutott, melly azt legkevésbé volt képes hordani; 's a' dicső férjfiu, kinek az ég örökleni hagyá' apja' tőkélyeit, a' polgáriság pedig nem annak birodalmát, miután gyermekei korán elhunytak, 1502. a' dicsőség' mezejében hunyt el, megmutatva az őt méltatni nem tudó kornak, hogy csak ő lett volna érdemes azon trónra ülni, mellyet apja tett fényessé. Ő utána ismét a' koronára szállt Zólyom.

Nem sokára azután a' Frangepánok' birtokába jutott e' vár, de 1520. már ismét azon jószágok közt emlittetik, mellyeket II Lajos, nejének, az ausztriai Máriának engedett, ki *Thuri Kristófra* bizta ennek igazgatását. A' mohácsi romlás után elhagyván az özvegy királyné az országot, pártok 's polgárháboruk szagatván el minden engedelmesség' köteleit, 's az igazságot önkény váltván fel, jobbnak látta Thuri tulajdonaként tartani Zólyomot, 's ur lenni benne, mint más' nevében igazgatni. Mihelyt ezt merészelte, bőviteni is elkezdé, a' szomszédságokat meghódítá magának, 's így második Giskrává lett, I Ferdinand' fenyegetéseire 's intéseire nem hajtván, míg az 1542. diéta végrehajtó csapatokat rendelvén ellene, végetvete pajkosságának.

Bocskai vezérei *Homonnay Bálint* és *Rhédey Ferencz* 1605. megszállották Zólyomot, midőn a' *Dersfyek* birták zálogban; de az őrizet vitézül fogadta őket, nem vevén el bátorságát az a' körülmény, hogy Erdély már *Bocskainak* hódolt; *Kassa*, *Eperjes*, és más városok az ő birtokába estek. Az ostromlók több megrohanást sikertlenül próbálván, végre ostromzárba tévék Zólyomot, 's mind addig sanyargaták, míg minden élelem elfogyván benne, 's a' legutaltosb dolgokkal enyhítettvén az éhség, csakugyan fel kellett adni; 's *Boeska*' birtokában maradt 1606-ig, midőn többi hódítványival előbbi urainak visszaadá.

Nem ily dicsőségesen védelmeztetett *Bethlen* ellen 1619. mert alig jelent meg alatta *Szécsé György*, hogy urának felkérje, azonnal megnyittattak a' kapuk. Nem sokára a' várost is elfoglalta *Bethlen*, ugy szinte a' pozsonyi várat is, hol az ország' koronája kezébe jutott, mellyet mint bátorságosabb helyre a' zólyomi

várba küldött. Meg is akarta őt felekezete ott koronázni, de ő mélyebben tekintvén a' jövendőbe, el nem fogadá a' koronáztatást, hanem csak „*Magyarország' választott királyának*“ nevezteté magát.

Ezen zivatar is elmúlt 1628, lemondván *Bethlen* királyi cziméről, visszaadván a' koronát és Erdélybe térvén. Örvezdeve idvezlé Zólyom ujonnan nyert urát, az utóbb nádorrá lett *Eszterházy Miklósban*, ki *Dersffy Orsolyával* egybekelése után 1611. lön birtokosává.

1644. ujra kiütvén a' polgári háboru *Rákóczy György* alatt, németekkel és felkelt nemes csapatokkal ment elébe a' nádor *Eszterházy*, de míg ő szerencsésen hadakozott, azalatt Zólyom vára megadta magát az első álgyudörzésre.

Tököl' részére szinte bevétetett 1678. francia segédseregí éjente támadván meg; utána *Selmetz* és *Körmöcz* is kénytetett hódolni, 180,000 arannyal, sok veretlen ezüstel és aranyérczel adván meg magát, 's ezen zavaros időkbén felettébb sokat szenvedett Zólyom. 1703. *Rákóczy*' vezére *Zábráczy* könnyen urává lett a' mosta karban állott várnak, de onnan őt *Forgács* és *Schlick* császári generálisok hatalmasan kiüzték. *Rákóczy*, *Bercsényire* és *Károlyira* bizta visszavételét, tudván, mily nagy fontosságu legyen ezen vár, 's azok 25,000 emberrel meg is verék a' császáriakat. *Schlick* a' szaladásban találta menedékét, *Forgács* Besztercze Bányára vette be magát, hol sokáig vitézkedett az ostromlók ellen, de végre egy éjszaka észreveteilenül tovább állott, 's a' város iszonyuan zsákmányoltatott ki. Midőn *Bercsényi*' dolgai hanyatlani kezdének, 's *Kassáj* mindent vissza kellett adogatnia, mind a' várost, mind a' várat felégetteté. Végre kiterjesztvén szárnyait az áldott béke a' sokáig ostromztatott hazán, a' vár új életre ébredt hamvaiból, 's 1804-ig háborítatlanul lakoztak benne az *Eszterházy* grófok, de akkor terjedelmes erdei szükségesekeknek találtatván a' bányászathoz, a' kamara más jószágokkal cserélte fel 's most az tartja birtokában.

Eszméltetések a' tűzoltásnál.

(Folytatás.)

Az előbbi számunkban előadott tűzvédő szerek' és készülétek' használatának módját szükségesnek találtuk közleni, mert különben a' helyett, hogy sikeresek lennének, szerfelett árthatnak azok, hol velök bánni nem tudnának. Gyakorlás kívántatik azokhoz, mellynél fogva kívánatos, hogy az oltóintézetek előljárói alatokvalóikat nyilván próbálgassák, mint Majlandban történik, 's így nem ijed meg senki a' szokatlan öltözettől, hanem szabadítóját ismeri meg a' lángok' közepette mentésére rohanni.

Mivel az ember természeti iszonyodással borzadzik így is kitenni magát a' lángnak, gondolván, hogy forró levegőt kell belehelnie, meg kell győzni arról, hogy azt bátran beszívhatja, és az emberi test, ha lassanként éri a' melegség, szerfelett nagy mértékben elbirja azt. Mig az éjszaki szélső lakosok nagyobb hideget kiállnak mint a' kényeső' fagypontjáé, a' naptérítő alatiak kiállhatatlan forróságot tűrnek el; azért nem kell csudálni mit *Duhamel* és *Tillet* mondanak, hogy a' Rochefoucold kemencezeinél szolgált két leány, kik a' kenyérgisztedés után azokba be szoktak volt menni, 5—6 perczig kiállának azokban a' fővő vizénél nagyobb melegséget. Oly eseteknél a' testbeli életerő csaknem egyenlő hévmértékletet tart, mivel a' szerfeletti hőség kigőzölgés és kilehellés által mérsékelteketik. A' foszlánkó - álarcz, nem vevén be a' melegséget, eltartja az arcztól a' hőséget, 's ha egészen meg nem oltalmaz is, annak behatását legalább sokáig elkéslelteti. A' fejrehúzandó háló nemű drót sisak, még inkább gátolja ezen áthatást, mivel a' lángot el szokta tompítani 's oszlatni; onnan van, hogy a' sisak és álarcz közötti levegő mérsékeltebb, mint a' külső vagy a' gyuladasi. Ha ezen kívül háló nemű drót paizzsal is ellátva a' fecskendező ember, még inkább oltalmazhatja magát a' lángok ellen, minthogy az mozgattatván, sokat tesz a' hőség' csilapítására.

Végre tudva van, hogy maga az égés alólról felfelé léghuzamot okoz, melly által a' hévmértéklet enyhül 's a' lehellés megkönnyítettetik; ezen kívül visszatartatván az ember lehelle-tét, e' védszerekkel sokáig kiállhatja a' füstöt

és tüzet. Tudva van, hogy a' gyöngyhalászok tovább visszatartják őt percznél a' lehellelet. Gyuladásnál úgy is könnyíthet magán az ember, hogy egy tömlőt tart szája' elébe, vagy más légtartót vesz vállára, mellyből szükség' esetében élethelet sziv, de mind ehez gyakorlás kívántatik.

Előadunk még némelly utasításokat és szabályokat gyuladaskori rendkívüles esetekre.

1-ször. Az oltó ember' öltözete lehetőleg könnyű legyen, de nem a' személyes bátorság' kárával, 's a' foszlánkó ruha bizonyos vastagságu, a' hőség' áthatásának meggátlására. A' tulajdonként ehez készített posztó ruhánál vigyázni kell, hogy mesterséges éghetlensége el ne romoljék, azért tanácsos az igen nagy forróság' kevesbitésére érczhálót felhuzni, erőset ugyan, de még is nem igen vastagot, hogy a' mozgást ne akadályozza. A' paizs elég nehéz, ha valami ötödfél fontot nyom; az egész készület, mindent egybe számolva, nyom 14 fontot.

2-or. A' fecskendőkkel és más védszerekkel késést kerülni kell; leghamarább megérkező oltó embernek kitett jutalom; az előljáróság' jelenléte ösztönül szolgál arra nézve. Volt eset, hogy emberek égtek a' tűzbe, mivel a' fecskendők' és más oltó szerek' táranak kulcsa elveszvéen, azokkal hirtelen elő nem állhattak.

3-or. Kis városokban és falun, később jöhetvén divatba mindenféle oltó készület, törvényhatóságoknak kell oltó és szapora megszerzéséről gondoskodniok; egyébiránt, érczdrótpaizs, foszlánkó - álarcz, vagy tulajdonként ahoz készült posztó ruha, drót sisak elég lévén nagy tűzön keresztülmeletésre, ha a' szokott öltözet vízbe mártatik, így olcsó módra tétetik szer falun is a' veszélyben forgók' szabadítása végett.

Valakinek a' halálból kiragadása nyilvános köszönetre tarthat számot; azért illendő, hogy az ilyen szabadító a' kiállott veszedelem' nagyságához képest megjutalmaztassék.

4-er. A' törvényhatóságoknak foszlánkó ruházat' készítettését tisztökké kellene tenniök, 's e' végre gyárokat állittatniok, hogy a' találmány közhasználatuvá legyen. A' faszlánkó nem ritkább és drágább a' gyöngynél, mint Plinius' idejében hitték, hanem ingyen és bőven

Lőlyom - vár

adja a' természet, mint Piemontban, Korsika szigetén, Sibiériában, Magyar- és Angolországban, hol nem régiben *Unst* szigeten egy lábnyinál hosszabb szálu foszlánkő találtatott fel.

5-ör. A' foszlánkő gyárok a' kormány' pártfogásába ajánlatók, nem csak a' fecskendezőkre, hanem a' gyárokbán, üveghutákban, olvasztó kemenczéknél 's a' t. tűz mellett dolgozók' egészségének fentartására nézve is; sőt játékszínen is foszlánkőből készült díszítvényeket 's kárpitokat kellene használni a' mostani gyulékony függények helyett, minthogy a' festészet is még jobban esik rájuk, elevebb maradván a' felkent festék, mint vásznan.

6-or. Színészeteknél 's más mutatványoknál a' lámpákat is biztosító lámpákkal kellene felváltani, mellyek nem csekélyebb világot adnak, 's lángjuk el nem alszik, ha ide 's tova mozgattatnak is; habár szénával rakatnak is körül, azt meg nem gyújtják, mert ha talán egyes szál lángot kap, elalszik a' lámpa' dróthálójánál, holott más lámpánál, ha égve felejtetik, 's üvege elpattan, könnyen gyuladás támadhat. Ez a' tárgy igen nagy fontosságu és már több színészeti policzia tekintetbe vette.

De az emberi találmányok, bár mily szerencsés foganatuak legyenek is, bizonyos korlátok közé szorítvák, 's esetek vannak, mellyek te nem győzethetnek, azért nem mondhatni, hogy ezen találmány is egyáltalában minden nagy tüzet sikeretlenné tehet. Midőn Franklin a' villámfogót feltalálta, nyilván megvallá, hogy ha egykor az ég' kapuji megnyílnának, 's pusztító lángokkal boritnák el a' földet, az ő találmánya fogatlan lenne ily közös égés ellen.

Azonban mindenki meg lehet győződve, hogy bátor lélekkel használván a' feljebb leírt védszereket közönséges gyuladásoknál, nem csak tulajdonát megmentheti semmivélteltől, hanem felebarátjának is nagy hasznára lehetvén, az emberiségnél érdemeket szerezhet magának.

Mérges növények.

Nadragulya (*Atropa Bella Donna*) cseresznyéhez hasonló gyümölcsé miatt gyermekeknek és tudatlanoknak kecségtető, de annál veszedel-

mesebb is. Hegyekben és cserjés helyeken nő. Setétzöld, gyakran pedig veres szára 3 — 6 láb magasságu. Gyöke vastag, fejr, ágas és mellék sarjadékos; leveleinek alakja tojásgömbölyü, és hasonló a' dohány levelhez. Rendesen két különböző nagyságu van együtt, ezek közt függ le, rendesen juliusban és augustusban, a' szomorú, piszkos és ragadós virág, melly harangalaku, nagy, csikos, és belől bársony pirosságu, tövénel sárga, kívülről zöldes. Ezen virágra következik ősszel golyókerekségu, fényes fekete bogyó, melly cseresznyéhez hasonlít, és szerfelett ártalmas, de fennálló ötrészes kehelytől vétetvén körül, könnyen meg lehet különböztetni. 1824. szeptember' 5-kén *Riseegben*, két mezei embernek hat gyermekét az ottani erdőbe vivé a' hal történet, 's egy nadragulya bokornak nagy kíváncsisággal evék bogyóit. A' mérég' következtése nem mutatkozott azonnal, de másnap reggel oly rettenetes munkálattal ütött ki, hogy egy három esztendő gyermek a' bogyók' evése után 13 órával, egy négy esztendő leányka pedig 8 órával később, a' legerőszakosabb vonaglások, hasfájdalmak, 's émelygések közt a' nyelés' lehetetlenségével multak ki. A' négy idősebbeken is kiütött az örlütség, de hirtelen használtatván külső és belső gyógyszerek, a' haláltól még is megszabadítottak.

Tarka bürök (*Conium maculatum*) nő a' kertekben, réten, és tuskéhelyeken, sövényeknél 's árkoknál, régi épületeknél és mezőn. Növése széljelálló, gyöke szagos, mint a' peszternák, a' honnan az árulóasszonyok és szakácsnők gyakran petrezselyemnek, peszternáknak nézvén, veszedelmet okoznak vele. Szára veres tarka, és bütyökről bütyökre íreg. Levelei apró, hosszas, fényes homályzöld, fejr hegyü levelecskéből sokszorosán összetéttévk; magvai, mellyek közül egy nagyitva ábrázoltatik képünkön, bordások, melly bordák éretlen állapotban rovátkosok. Virágzik, mint a' vadpetrezselyem, ernyősen vagy bokrosan júniusban és juliusban. Kellemetlen szaga, mellyet egy hasonló növény sem bír, 's akkor ad magától, mikor dörgöltetik, szerfelett bódító és intő. A' gyermekek gyakran sipocskákat csinálnak hosszú szárából, mellyek igen veszedelmesek, mivel az ajkak és száj nem sokára megtüzesednek

tőlök és feldagadnak. Gifhornban, kevéssel ez előtt, egy hét esztendő leánya halt meg ezen növénytől, gyermeki tudatlanságból saláta közé egyvelítvén azt; egy öt esztendő fiúcskát, ki szinte evett azon salátából, nagy nehezen megszabadított az orvos' ügyessége, noha már az is a' legnagyobb veszélyben forgott. Az orvos' kezében mind kül mind belnyavalyákban igen jótékony e' növény, 's a' gyógyszerárosoknál becses.

Gyilkos csomorika (cicuta virosa). A' mezei növények közt alig találhatni ennél mérgeesebbet és veszedelmesebbet, a' honnan nevét is nyerte; nevezetik még párkafünek, halálgyökérnek is — mind gonosz erejére czélozó nevek. Ez a' veszedelmes növény terem rothadt mocsárookban, vizenyős réteken, árkokban. Sok villa forma mellékágakat hajt 's kedvelt földben 2 — 3 réfnyre is megnevekszik. Szára sima, bütykös és üreges. Levelei töbszörösen összetéve apró, hosszukás és csipkés szélű leveleskékből; a' levelszárak vagy kocsok üresek, 's az ernyök vagy virágbokrok általellenben állanak a' levelekkel. A' fő ernyő 12 — 18 sugárból áll, és nincsen pokla; az ernyőcské vagy mellékernyők, mellyek mint a' legtöbb ernyős növényeknél a' sugárok' végén biggyeszkednek, több leveleskékből képzett üregekkel vagy poklocsákkal birnak. Gyümölesei majd nem tojásgömbölyük, barázdások. A' viráglevelké mind hasonlók egymáshoz, szivformajuak 's fejérek. Ezen füvet táplálókkal felcserélni nem könnyen lehet, a' különböző terméshely miatt. Gyöke néha igen nagy, melly töbnyire alakjában zellérgyökérhez, szagában peszternákhoz, ízében petrezselyem gyökérhez hasonlít, 's ezen gyszos hasonlat miatt még is sok szerencsétlenség történt. Nem régiben is zellernek nézvéen egy szegény asszony, megfőzte és két gyermekével evett belőle. A' kisebbik meghalt, a' nagyobbik csak nehezen szabadíthatott meg a' haláltól, maga pedig az asszony sokáig súlyosan betegeskedett. Belől fejéres husa van ezen növény gyökérnek, és tele üreges hézakokkal, mellyekből kettévágáskor sáfrányszínű nedveség foly, eleinte egykissé undorító izzel, utóbb pedig a' nyelven égető csipősséget okoz. Télben és tavasszal legmérgeesebb ez a' nedv, 's ha egy éjszaka áll, egészen megveresedik.

Ezen nedv legerősebb mérge a' növénynek; még az állóvizzel is közösül, hol bőven terem, 's annyira megrontja azt, hogy gyakran oka lett kimagyarázhatatlan marhadógnak. Egy orvos oly szerencsétlen beteghez hivatvatván, ki tévedésből ezen növény' leveleit más zöldségek közt megette, midőn sem hánytató, sem más gyógyszer nem használt, néhány óra alatt több eszécske erős kávéval veszté el erejét. 1827. martius' 18-kán az oderai Frankfurtban egész családot halálos veszélybe ejte ezen növény; mert egy szolga zeller gyökérnek tartván, haza hozta 's kolompér közé vegyítettett. A' szolga evés után tüstént a' mezőre menvén, minthogy hirtelen segély nem járulhatott hozzá, meghalt, a' 6 személyből állott családot azonban, sok szenvedés után megmenté az orvos.

Zászpa kikircs vagy *őszike* (colchicum autumnale). Ez a' szép, gyengéd, halavány piros virág találtaik ősszel nedves réteken. A' feje, tejnedvű és barna héjjal fedett hagyma gyökből emelkedik fel ősszel, sarjukaszálás után, a' hosszú száru virágkorona, levelek vagy más részek nélkül. Csak következő tavasszal bujnak ki a' levelek a' gyümölesös hüvellyel, mellyek virágzás után télen által földben a' a' gyümölcs bütyökből fejledeztek ki. Azért hiszik némelylek, hogy ezen növénynek meglőzi a' gyümölcs a' virágot, mivel az tavasszal, ez pedig ősszel jelen meg. Az egész növénynek ártalmas tulajdonságai vagynak, de kivált gyökének és magvainak 's oly szapora, hogy apródonként egész rétet ellep. Azt állítják ugyan, hogy száraz levelei más takarmánnyal vegyítettvén a' marhának nem ártanak, de friskorokban halálosak. A' szorgalmas gazda ne restelje ezen növényt kiirtani réjtéről, vastag szára és levele különben is megnehezítvén a' széna' aszását. A' kiirtás pedig ugy történhetik meg, hogy ősszel, néhány napig egymás után, a' virágok tövises seprűvel leseperitetnek, mi által a' tenyészés meggátoltatik; tavasszal pedig, mihelyt eléggé megerősödött szára és levele, tövestül feltépetik. Ha ezt néhány éven ismétli a' gazda, a' 6 hüvelyknyi mélységben gyökerező tö elrothadván, többé ki nem hajt. Kiirtásának más módja nem igen találtaik, mert kiásatása, kivált hol bőven és sűrűen tenyészik, olyan forma következésű lenne, mint a' rétnék

kövel kirakása, mit egy francia generalis táncsolt egy parasztnak a vakondokturás ellen. — 1827. június 29-kén ezt hirdetté ki Mersburgban a kormány. Elég példa van rá, hogy az őszike a marhának is igen árt, noha a szarvas marha természeti ösztönből kerüli azt; de a disznónak még inkább veszedelmes. Egy rét birtokosa feltépte nem régiben ezen mérges növényt, s kihányta az utra. A falu csürhéje arra menvén, néhány sertés evett belőle, s 17 darab még azon nap megdöglött. Vigyázzanak tehát a gazdák, hogy ezen növény minél inkább irtassék, de egyszeres-mind ássák földbe a feltépt gyomot, hogy minden marhakar elmellőztessék. A gyermekek soha se játszódozzanak a maghüvellyel, melyet kukuktojásnak nevezgetnek. Eczet, citromnedv s más savanyok, sok olajos és nyálkás ital leghathatósabb ellenszer.

Magyarázat — megfejtés.

Igen nagy hajlandósága van az embernek gondolatot, szót, cselekvést, történetet, jelenetet, álmot s a t. magyarázgatni s mindeniknek bizonyos értelmet adni. Természeti jelenetekben hajdan az Isten akaratjának kijelentését magyarázgatták. Földindulás, mennydörgés, vizáradás, nap- és holdfogyatkozás, zivatar, éhség, az istenek haragjának bizonyos jeleiül tartattak. A babonáság mindenkor igen sokat jelentőnek tudta magyarázni a legkisebb történetet is. A madárjóslok madarak repülését magyarázgatták a rómaiaknak. Ha a szent csirkék nem ettek, köztársaságot fenyegető szerencsétlenséget jelentett. Egy halról hallott mennydörgés vagy néhány páraflan számmal repülő holló szerencsétlenség jelének tartatott. Ha a bagoly valamely házra repült, halál követének vétetett. A köznép most is azt hiszi, hogy a kéményre fészkelő gólya szerencsét hoz és gazdag aratást. Az arbelai ütközetnél sast látott egy macedo pap nagy Sándor feje felett repülni, ennek hirtelen elterjedvén a katonák hitték s győztek. Aquiléja ostromakor kihordván a városból fíjait egy gólya, elveszték a városiak bátorságukat, Atila serege nem

kétkedett többé a leendő győzedelmen, s Aquiléját feldulta. A csillagászok csillagokból jövendöltek. Az egiptomi jóslók álmokat magyarázgattak. A varázslók kabalistikai jelek összetételéből jövendöltek. Egy ilyen mivész azt jósolta egykor Valens császárnak, hogy utána következőjének neve ezen öt betűn kezdődik: T H E O D. Valens tehát a nagy nemzetségből származott Theodort megölette, sok más hasonló nevéekkel, elfelejtvén Theodosiust, ki utána trónra lépett. A czigány-asszonyok kártyából és a kéz vonalaiból mondják a jövendőt. Semmi sincs a tévedésnek annyira kitéve, mint az ilyes megfejtések. Ezen kórság a legvilágosodottabb elméjüket is meglepi, s ritkán marad valaki a szónak vagy dolognak igazi értelménél. Hol van ügyvivő, gonosztévő, ki a legvilágosabb és határozottabb törvényt is ne tudná maga javára magyarázni. A könnyen ingerelhető ember mindent balul magyaráz, és egy sértő szónak fejtegetése gyakran a legnagyobb gyűlölséget és bosszút gerjeszti. A szerelmes maga javára érti egy tetszvágyi leány pillantását, s hallgatását szereleryónásnak veszi. A hiu bolond kedvezőnek lát magára nézve egy epigrammot, mellynek fulánkját nem érti, holott a költő jól megmossa vele. *Caubardemont* azt mondá: adj nekem akárkitől hat sor írást, mindig lelek benne valamit, mi annak íróját akasztófára juttatja.

G a z d á l k o d á s.

A jó gazdát jó hír követi; hitele s tekintete van. Habár nem szerfetett sok is vagyona, legalább beéri vele, s nem jön zavarba, mikor mások szükölködnek. A gazdasszonykodó házi nő királyné a házi birodalomban; tőle függ a háztartás, ő a házi rendnek lelke. A jó gazdasszony nevezet mindenütt tiszteltetik. Mikor már a szépség levirult is, az okos gazdasszonyság híre fennmarad még a nő dicsére. A korán gazdasszonysághoz szoktatott leány észrevétetik, tetszik, s a szívbe edződik képe. — Vannak bizonyos ismeretek, mellyek mindenkinek hasznosok; hol pedig megnincsenek,

kárt okoznak, a' tiszteltetést csekélyítik, a' vagyont elpusztítják 's a' boldogságot eltávolítják. Ilyenek a' gazdálkodás' tartományába tartozók; mert még a' gazdag sem örülhet életének, ha gazdálkodáshoz nem ért. Háztartásában nem marad szép a' szép, nem kényelmes a' kényelmes, hanem unalmas és alkalmatlan.

A' mezei gazdálkodás' üzése nem oly könnyű, mint közönségesen hiszik. Sok talentom, isméret, nagy bátorság és fáradhatatlan szorgalom kívántatik ahoz, ha több akar lenni, *mint mai nap kell is lennie*, az atyáról fiura szállott aggszokásnál vagy mindennapi kézmesterségnél. Szorgalom és rend, takarékoság és háztartás, rugói a' mezei gazdálkodás' üzésének. A' gazdának fő foglalatossága az, hogy minden egymáshoz illjék, 's az egész legkisebb erővel is mozgásban tartassék. Minden gazdaságot egyenlő kaptára ütni nem lehet; mi egy helyen vagy vidéken mintául állíthatatik fel, más viszonyokban már nem az, vagy talán épen kivihetetlen. Az uralkodó körülményekhez és helyhez illő célirányos gazdaságot kitalálni 's folytatni, ez a' gyakorlott, mivel és talentos mezei gazda' mestersége.

Ki valamely gazdaságnak első látásakor, a' nélkül, hogy mélyebben hatna egyes viszonyaiba 's környületeibe, mindjárt ujitó 's ugynevezett jobbitó tervekkel áll elő, ki a' mezei gazdát épületjei, barmai, műszerei vagy vetései után itéli meg, vagy azok szerint számítja jövedelmeit, nyilván elárulja gyakorlati tudományának hiányát; mert az épen annyit tesz, mint valakit ruháiról itélni meg. A' melly gazdák nagyobb költséggel akarják külső tekinteteket megalapítani, vagy épen mezei gazdaság' mintájának czimerét akasztják ki, a' nélkül, hogy a' forgásban lévő capitalis' kamatjaira vagy tiszta jövedelmére tekintenek: nem érdemlenek méltatást; mert ezek a' mezei gazdaság' czéljától egyenesen örvénybe vezetnek. — De az oly gazdaság, melly rendkívüli segedelmek nélkül magától emelkedik, melly magában talál eszközöket és módokat, vagy teremt magának olyanokat, és szerencsés fennállhatására belső

elrendelése által tartósb, és nagyobb tiszta jövedelmet hajt be, megérdemli az ügyes gazda' figyelmét és utánzását. —

N a p l ó.

- Junius' 14-kén 1809. Ütközet *Győrnél*, Princz Eugen főherczeg János ellen, a' francziák győznek. — 1800. Ütközet *Marengónál*, mellyben *Desaix* franczia generál elesik.
- 15-kén 1215. Az angol alaptörvény, a' *Magna Charta* kiadatik. — 1785. A' lég'hajózásnak áldozataivá lesznek *Pilâtre de Roziers* a' királyi muzeum igazgatója, és *Romain*. — 1291. Meghal *Habsburgi Rudolph* német császár.
- 16-kán 1654. Kristina királyné lemond a' Svéd trónusról. — 1814. Felsőleges uralkodónk fényes bemenetelt tartja Bécsbe.
- 17-kén 1753. II Fridrik' parancsára a' majnai Frankfurtban fogságba tétetik *Voltaire* — 1682. születik XII *Károly* a' nagy svéd király. — 1696. Meghal *Sobieszky* János a' vitéz lengyel király.
- 18-kán 1809. Az ausztriaiak, *Ferdinand* főherczeg alatt, két öldöklő megrohanás után beveszik *Sendomirt*, és megszállják *Lemberget*, de néhány nap mulva kényszerítetnek az egyesült oroszok és lengyelek által mind a' két helyet elhagyni. — 1815. Ütközet *Belle-Alliance*-nál, mellyet az angolok *Waterloi*-nak, a' francziák *Mont st. Jeani*-nak neveznek; *Blücher* és *Wellington* győzedelmeskednek Napoleon ellen.
- 19-kén 327. Az első Concillium Nicaeaban. — 1790. *Lameth Károly* indítványára eltöröltetik Franciaországban az ősi nemesség minden jeleivel együtt. — 1792. minden archivumbeli nemes oklevelek elégettetni rendeltetnek.
- 20-kán 1530. Megnyitattik az augsburgi országgyűlés, mellyen a' *Melancton* által készített protestans fejedelmek' vallástétele felolvasatik a' császár és rendek előtt. — 1608. II Rudolf császár testvérjének, *Mátyásnak*, általengedi Magyar-Cseh és Morvaországot 's a' t. — 1812. VII. *Pius* pápa elfogatik Fontainebleauaban.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.